

- mesta da 358. — 7. Preračunano na podlagi podatkov v Fabjančičevih Knjigah hiš. — 8. Dr. Josip Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje, Ljubljana 1957, str. 177 sl. — 9. Milko Kos, Srednjeveška Ljubljana, Ljubljana 1955, str. 7 sl. — 10. Fabjančič, Knjiga hiš I, str. 305 sl., 315 sl. — Kos, n. o. m. str. 9. — Melik, n. o. m. str. 110 sl. — 11. Mal, n. o. m., str. 180 sl. — 12. Fabjančič, Knjiga hiš I, str. 317 sl. ter istega avtorja Procvit pivovarništva v Ljubljani v 18. in 19. stoletju, Kronika slovenskih mest V/1958, str. 95 sl. — 13. Glede Trance glej Sergij Vilfan, Nekaj vprašanj iz zgodovine stare Ljubljane, Kronika IV/1956, str. 147. — 14. Peter Radics, Alte Häuser in Laibach, Serie I, Ljubljana 1908, str. 64. — Fabjančič, Knjiga hiš III, str. 739. — 15. Fabjančič, Knjiga hiš II, str. 416 sl. — 16. MALJ, Kartotečna evidenca gradbenih načrtov v k. o. Ljubljana mesto. — 17. Ljubljana po potresu 1895 — 1910, str. 151 sl. 18. Fabjančič, Knjiga hiš III, str. 695 sl. — Ljubljana po potresu 1895—1910, str. 57. — 19. Fabjančič, Knjiga hiš III, str. 635 sl. 687 sl. 720 sl. — 20. Fabjančič, Knjiga hiš III, str. 742 sl. — 21. Fabjančič, Knjiga hiš I, str. 278 sl., 303, sl., 330 sl. — 22. MALJ, Kartotečna evidenca gradbenih načrtov, k. o. Ljubljana mesto. — 23. France Stelč, Valvasorjeva Ljubljana, Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo IX/1928, str. 79. — 24. MALJ, Cod. XXII/6, Verfügungen der Bau- und Feuerlösch-Kommission in der Stadt, Nr. 287, Reg. I fasc. 356, spis št. 1283/1834. — Fabjančič, Knjiga hiš III, str. 744. — 25. Podatki so posneti za 1600: MALJ, Cod. XVII/1, Davčna knjiga 1600 in Fabjančič, Knjige hiš I, II, III; za 1770: J. Vrhovec, Die erste Häusernumerierung Laibachs, MMK XV/1902, str. 161 sl.; za 1805: Verzeichnis der Hausinhaber in der Provinzial-Hauptstadt Laibach und den Vorstädten nach dem alten und neuen Conscriptio-Numerus, Ljubljana 1805; za 1827: DAS, Franciscjejski kataster, protokoli k. o. Ljubljana mesto; za 1869, 1900 in 1951: MALJ, popisne pole ljudskih štetij za navedena leta; za 1953: podatki Zavoda za statistiko OLO Ljubljana, kateremu se za uslugo na tem mestu zahvaljujem. — 26. J. W. Valvasor, Die Ehre des Herzogthums Krain, XI. Buch, str. 673. — 27. J. A. Schmeller, Bayerisches Wörterbuch, II Auflage, I. Band, München 1872, stolpec 874, navaja kot prvotni pojem za »Gadenc vsako hišo, ki je imela en prostor, eno izbo ali sobo ali le eno nadstropje. — 28. Valvasor, XI, med str. 666 in 667 ter France Stelč, n. o. m., slike 29, 31, 32, 33, 34, 36, 41, 45, 46. — 29. Fabjančič, Knjiga hiš II, str. 436. — 30. MALJ, Reg. I fasc. 89, list 1 sl. — 31. MALJ, Popis stanovanj, poslovnih prostоров in vsega navzočega prebivalstva od 20. decembra 1921. — 32. Vlado Valenčič, Popis družinskih poglavarjev l. 1660 in število prebivalstva v Ljubljani, Kronika III/1955, str. 179 sl. ter Prebivalstvo Ljubljane pred dve sto leti, Kronika II/1954, str. 191 sl. — 33. Mal, n. o. m., str. 179. — 34. Müller, n. o. m. stolpec 110. — 35. MALJ, fasc. 41, list 568. — 36. Valenčič, Popis družinskih poglavarjev l. 1660..., n. o. m., str. 182. — 37. Valenčič, Prebivalstvo Ljubljane pred dve sto leti, n. o. m., str. 195. — 38. Müllner, n. o. m. stolpec 107 navaja 73 najemnikov. — 39. Vlado Valenčič, O gospodarski strukturi ljubljanskega prebivalstva v začetku XVIII. stoletja, Kronika V/1957, str. 7. — 40. Valenčič, Popis družinskih poglavarjev l. 1660..., n. o. m. str. 180. — 41. Valenčič, O gospodarski strukturi..., n. o. m., str. 7. — 42. Valenčič, Prebivalstvo Ljubljane pred dve sto leti..., n. o. m. str. 195. — 43. MALJ, Reg. I fasc. 33, list 394. — Ivan Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Ljubljana 1886, str. 280. V tabeli je sicer seštevek 4787, toda pravilen seštevek da 4788 oseb. — 44. MALJ, Reg. I fasc. 33, list 319 sl. — 45. MALJ, Reg. I fasc. 168 (pod LXXXI). — 46. MALJ, Reg. I fasc. 365. V tabeli je sicer skupno število prebivalstva navedeno s 5408 osebami, kar pa je pomota. Namesto, da bi bilo 217 v mestu pristojnih pa odsotnih odštetih, so bili prištetih. — 47. MALJ, Reg., I fasc. 529. — 48. Fran Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem od XVIII. stoletja do današnjih dni, Ljubljana 1936, str. 28 sl. — 49. Valenčič, Prebivalstvo Ljubljane pred dve sto leti, n. o. m. str. 196. — 50. Valenčič, O gospodarski strukturi..., n. o. m. str. 7. — 51. Conscriptio- und Recrutirungspatent vom 25. Oktober 1804, Sammlung der Gesetze... von Joseph Kropatschek, XIX. Bd., str. 422. — 52. Zwitter, Prebivalstvo na Slovenskem..., n. o. m. str. 84 sl. — 53. Staroslav-Ivan Vrhovnik, Gostilne v stari Ljubljani, Ljubljana 1926, str. 13 in 17. — 54. Za l. 1857, 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, 1921 in 1951 sem podatke zbral in preračunal iz popisa gradiva ljudskih štetij in drugih popisov, shranjenega v MALJ. Za leti 1953 in 1955 je podatke dal na razpolago Zavod za statistiko OLO Ljubljana. — 55. Novice 1850, str. 38. Laibacher Zeitung 1868, str. 1660. — 56. Bohinec, n. o. m. str. 27. — 57. Prim. Vršer, n. o. m. str. 36 sl.

STATUTI IZOLE, KOPRA IN PIRANA TER ISTRSKI ZAKONI O SOLARJIH, SOLARNAH IN TIHOTAPCIH

MIROSLAV PAHOR

Nedvomno je, da so istrske mestne komune v srednjem veku in v prvih stoletjih novega veka veliko polagale na to, da so imele urejene solarne, kajti sol je tedaj bila eden najvažnejših izvoznih predmetov, ki so z naše obale po raznih potih potovali na Kranjsko, Štajersko, Koroško, Avstrijo in dalje vse do Češke in Južne Nemčije. To razvidimo iz raznih dokumentov, ki so se ohranili v arhivih Kopra, Pirana in Benetk in ki nam ponazarjajo marsikatero stran trgovske zgodovine. Pričakovati bi torej bilo, da so komunalne uprave Kopra, Izole in še posebej Pirana, katerega solarne so vedno bile največje na vzhodni obali Jadrana in se ima zahvaliti za ves svoj razvoj skoraj izključno solni trgovini, uredile v svojih štatutih tudi pravni položaj solarn, solarjev in gospodarjev solnih fondov. To pa ne drži. Veliko več je v istrskih štatutih govora o olju, vinu, ribištvu, pomorstvu, kmetijstvu kot pa o solarstvu. To je morda še razumljivo za Izolo, ki živi v glavnem od ribištva in kmetijstva in kjer ni naravnih pogojev za gradnjo in razvoj velikih solnih fondov, saj so solarne

zavzemale le neznamen prostor med sedanjim pokopališčem in tovarno Arrigoni. To je morda še razumljivo tudi za Koper, ki je imel večje kmetijsko ozemlje v dolini Rižane in v gričevnati pokrajini, ki gre od Milj do doline Dragonje pod Krkavčami in Koštobono na eni ter od tukaj do morja severno od Izole na drugi strani. Kraji kot so Šmarje, Krkavče, Marežige, Puče, Sočerga itd. so bili vedno močni v kmetijski dejavnosti s posebno lepo razvitim vinogradništvom in oljarstvom. Ni treba posebej poudarjati, da so bile koprške solarne veliko manjše od piranskih. Vse to pa ni razumljivo za Piran ki je živel skoraj izključno od velikih solarskih kompleksov v dolini Dragonje (Fontanigge in Lera), v dolini Kornalunge (Strunjan) ter ob rečici Fazan (Sv. Lucija). Kmetijsko ozemlje je bilo omejeno na iste doline in na kompleks med Lero in Fazanom. Savudrijski kras ni bil nikdar kdo ve kako kmetijsko razvit, poleg tega pa slabo naseljen. Kaštel pa je užival posebne statute prav zaradi svoje kraške lege in kmetijske nerazvitosti. A vendar najdemo v pi-

ranskih statutih srednjega veka o kmetijstvu, oljarstvu in vinogradništvu mnogo več zakonskih določb kot o solarstvu, od katerega piranski meščan in tudi kmet skoraj izključno živi.

To nas sili k misli, da so Pirančani dajali v svojih zakonih prednost kmetijstvu zato, da bi se čimbolj osamosvojili pri uvozu živil, ki so predstavljala pretežno večino vsega občinskega uvoza, da bi povečali poleg izvoza soli tudi izvoz vina in olja in bi tako svojo trgovinsko bilanco čimbolj aktivizirali. Ta misel bi bila razumljiva, če ne bi v Piranu vladal beneški župan, ki je bil po službeni dolžnosti zainteresiran na čim večjem uvozu iz centrale na periferijo države, kajti od posredovalne trgovine so imeli Benečani največje koristi. Ali ta razlaga ne zadovoljuje popolnoma, saj vemo, da se je piranski Veliki svet trdovratno in trmasto boril za mestne koristi in pravice, saj so bili člani Velikega sveta skoraj sami lastniki zemlje in solnih fondov, trgovci in obrtniki in so v tem svojstvu dajali prednost svojim koristim pred državnimi in nato šele koristim svojega mesta. Moramo torej ti dve razlagi združiti in zaključiti, da je bil beneški župan v mnogočem odvisen od tega, kaj bo rekel Veliki svet, in da se ta ni mnogo oziral na župana, t. j. na predstavnika centralne beneške vlade. Videli bomo, da so Benetke skušale temu stanju napraviti konec s tem, da so vse severne istrske občine podredile koprskemu županu, ki je od XVI. stoletja veljal za najvišjega predstavnika beneške oblasti pri nas.

Istrski statuti so doživeli več redakcij. Najstarejše segajo v XIII. stoletje, a se niso ohranile. Zato smo vezani le na mlajše redakcije, ki pa skoraj vedno vsebujejo člen, da se lahko po določeni dobi popravijo, dopolnijo in spremenijo. Veliki svet v Piranu je lahko popravljal svoje statute vsakih petindvajset let. Toda kljub temu, da imamo v Piranu ohranjenih pet rokopisnih redakcij, sem zaradi pomanjkanja podobnih v Kopru in Izoli vzel samo tiskane redakcije. In sicer: za Piran redakcijo iz leta 1606, ki je bila izdelana po rokopisni kodifikaciji leta 1585.¹ Za Koper imam pred očmi tiskano redakcijo iz leta 1668.² Večja težava je z Izolo, kjer nimamo niti rokopisnih kodeksov niti tiskov iz XVI. ali XVII. stoletja. Zato sem vezan na Morteanijevo redakcijo iz l. 1889.³ Morteani je izdal izolanske statute po kodeksu iz leta 1559.⁴ Vse omenjene redakcije so v zgodovini istrskih mest zadnje. Že v XVI. stoletju se obširneje javljajo zakoni in dukali beneškega senata in doža, ki zamenjujejo ali dopolnjujejo statute, ali pa od-

ločbe in zakoni koprskega župana, ki veljajo za vsa njemu podrejena mesta. Oboje je zbral, uredil po predmetih in dal tiskati Lorenzo Paruta v knjigi, ki jo na kratko imenujemo Istrski zakoni.⁵

Izola, ki ima najmanj solnih fondov, ima v tretji knjigi svojih statutow le dve kratki določbi o solarjih in solarnah. Koper ima v prvi knjigi štiri, Piran v deveti knjigi štiri, v knjigi popravkov pa eno določbo.⁶ Parutovi istrski zakoni vsebujejo sedem zakonov in določb, vsega torej osemnajst zakonskih zapisov o vseh istrskih solarnah, ki so bile pod vrhovno beneško oblastjo.

Oglejmo si najprej izolanske. Stoti člen tretje knjige izolanskih statutow se v prevodu glasi: »*Prav tako odločamo, da kdor bo izdražil ali kupil občinski delež solarn, lahko obdrži in zasluži sedmi del soli, ki se bo pridobila iz izolanskih solarn.*«⁷ Tu vidimo dve stvari. Prvič: Občina Izola je imela svoje lastne občinske solne fonde, ki jih je vsako leto ali za več let skupaj prodajala solarjem ali drugim meščanom. Ni torej imela posebnih občinskih delavcev, ki bi jih oskrbovali, in tudi tlaka ni bila v navadi kot pri delih na pristaniških napravah in na cestah. Drugič: Kupec sme obdržati sedmino vse soli, ki se pridela v občinskih solarnah. To je dokaj nejasno. V Piranu bomo namreč videli, da občina zahteva od gospodarjev in solarjev sedmi del pridelane soli, kar je veljalo za reden občinski davek, od katerega ni občina nikdar odstopila, pa čeprav so Benetke še tako pritiskale nanjo. Postavlja se torej vprašanje: Kaj je v Izoli z ostalimi šestimi sedminami? V Piranu vemo, da so last gospodarja, ki pa mora odstopiti petino pridelka najetim solarjem. Za Izolo je pa težko odgovoriti. Predvsem ni verjetno, da bi solar ali kdorkoli kupil solne fonde samo zato, da bi zaslužil sedmi del pridelka, vse ostalo pa oddal občini. Za to sta zopet dva razloga. Solar bi v tem primeru ostal skoraj brez zaslужka, ker bi precejšnji del njegove sedmine šel za odkup ali dražbo. Po drugi strani je morala občina računati, da je svoje solne fonde vsekakor prodala, kar pa se ni moglo zgoditi po tako visoki ceni. Dalje tudi ni verjetno, da bi stroški za vzdrževanje in osebni izdatki za najete delavce veljali šest sedmin pridelka, posebno ne ob dobri letini. Pri tem je treba pomisliti, da izolansko ozemlje ni sestavljeno iz naplavin, kot so solarne v Sečovljah, Fazanu, Strunjanu in Kopru in da so bili zaradi tega stroški za vzdrževanje manjši, ker ni bilo nevarnosti zaradi poplav hudournikov, ki so bili tiste čase še deroči in nevarni. (Dragonja je še v letih

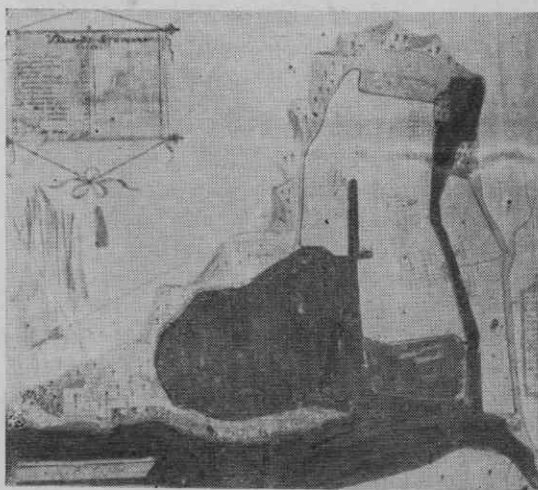
1790 do 1795 večkrat poplavila celotne solarne v Sečovljah, tako da so morali nekajkrat popolnoma obnoviti vse solne fonde. Nekaj podobnega se dogaja tudi v Kopru ob poplavih reke Rižane.)

Kaj torej lahko rečemo k temu? Mišljenja smo, da je treba iskati napako pri Morteanijevem prepisu statuten. To nam bo tem težje storiti, ker se originali niso ohranili in so tudi mlajši kodeksi zgoreli leta 1903 z vsem izolanskim mestnim arhivom in občinsko palačo. Vendar mislimo, da gre za bistveno napako, ki postavlja odnose med občino in solarji popolnoma na glavo. Pri tem moramo tudi opozoriti, da je oglejska opatija, katere fevd je bila Izola dolga stoletja, zgubila svoje fevdne pravice že v trinajstem stoletju in še zadnje njih ostanke po letu 1280, ko so Benetke okupirale mesto. Ni torej verjetno niti to, da bi šel glavni del pridelka v Oglej, saj je občina ob politični osvoboditvi ukinila skoraj popolnoma tudi gospodarsko odvisnost od opatije. Nekaj jasnosti pridobimo, če omenjeni člen postavimo zopet na noge in ga skušamo kljub Morteaniju brati drugače: »Prav tako tudi odločamo, do kdor bo izdražil ali kupil občinski delež solarj, mora občini oddati sedmi del soli, ki se bo pridobila iz izolanskih solarj.« S tem bi prišli do zaključka, da so izolanski solarji na istem kot piranski, če ne bi bilo pristavka, »ki se bo pridobila iz izolanskih solarj«. Tudi ta pristavek je nejasen. Pojasnimo ga pa lahko s tem, da izolanske solarne porazdelimo na posamezne solarje in solne fonde. Sedmina bi se torej računala na solni fond, kar je naravnejše in razumljivejše. Vsak solar je moral torej odrajtati občini sedmino pridelka tistih solnih fondov, ki jih je oskrboval in obdeloval.

V zvezi s tem je treba še rešiti vprašanje stalnega občinskega davka, ki so ga privatni gospodarji in solarji plačevali občinski upravi. V statutih ni niti besede o tem davku. Tudi tu bo treba iskati napako v Morteanijevem prepisu statuten, kajti le tako nam lahko postane razumljiv pristavek k stotemu členu tretje knjige. Mislim namreč, da je ta člen širši, kakor kaže na prvi pogled. Če namreč povzamemo prejšnje ugotovitve, lahko rečemo: Občina letno ali v presledku več let proda ali izdraži svoje solne fonde za določeno vsoto gotovega denarja. Pri nakupu ali na dražbi si solar pridobi pravico, da sme oskrbovati in obdelovati solarne. Dajatev sedmine pa ne velja samo zanj, temveč za vse solarje, pa če delajo na občinskih ali privatnih solnih fondih. Sedmina je torej splošen občinski davek, ki ga vsi solarji pla-

čujejo v pridelku. Pristavek za sedmino soli, »ki se bo pridobila iz izolanskih solarj«, ne velja torej le za občinske solarne, temveč tudi za privatne. S tem pa smo na istem kot v Piranu, le da je izolanski zakon bolj nejasen, v obliki bolj skop in po vsebini zelo skrajšan. Kam je šla izolanska sol, v statutih ni povedano. Vsekakor je tudi Izola imela svoja solna tržišča v zaledju in v Benetkah, le škoda, da tej trgovini ni več mogoče popolnoma slediti.

Delo v izolanskih solarnah je za vsakega solarja obvezno. 105. člen statuten namreč pravi: »Odločamo, da kdor bo imel občinske solarne, bo odgovarjal (za svoje delo) občini. In če teh solarj ne bo obdeloval in oskrboval vsako leto posebej, bo moral gospodar ali solar odgovarjati občini za vsako leto posebej; to velja tudi za vse druge solarne, ki se bodo obdelovale v tistem in naslednjih letih.«⁸ Obveznost dela ne velja samo za občinske solarne, temveč za vse izolanske solne fonde. »Vse druge solarne« namreč niso izven občine Izola, temveč v njenih mejah. Če torej na eni strani statuti določajo termin »občinske solarne« za občo lastnino občine, moramo na drugi strani razumeti, da so z besedami »vse ostale solarne« določili lastnino privatnikov. Občina kliče na odgovornost vse tiste, ki delo v solarnah zanemarijajo. Kako je to bilo v resnici, iz statuten ni razvidno. Iz dejstva pa, da pri zakonski določi manjkajo sankcije, lahko upravičeno sklepamo, da ta odgovornost ni mogla biti kdo ve kako velika. Poudariti je pa vendarle treba, da je odgovornost obstajala, ker jo bomo v močnejši meri srečali tako pri koprskih kot pri piranskih solarjih in gospodarjih solarj.

Plan solarne v Strunjanu iz l. 1795

Ozrmo se sedaj na Koper. Koprška občinska uprava je mnogo bolje gledala na svoje solarne kot izolanska. Predvsem so določbe mnogo daljše in natančnejše. Pa tudi po jasnosti se odlikujejo.

Štiriindvajseti člen prve knjige se v prevodu glasi: »*Ukazujemo, da si noben solar obeh spolov ne sme drzniti, da bi delal v solarnah, ki niso naše, pod kaznijo desetih lir letno za tistega, ki bi se proti tej odločbi pregrešil. In kdor bi ne hotel delati pet let zaporedoma v naših solarnah, naj se kaznuje z isto kaznijo. Kdorkoli bo take prekrške prijavil, dobi tretjino zneska globe, toda le v primeru, če se je s tem izvedela resnica. Ostali dve tretjini dobi občina. Od te določbe niso izozeti niti beneški meščani (ki živijo v Kopru).*«⁹

Iz tega člena sklepamo, da je koprski občini v solarnah primanjkovalo delovne sile. Budno je pazila, da so solarji iz Kopra delali samo v tamošnjih solarnah in da niso šli na delo drugam. Vzrokov za to je lahko več, vendar se mi zdi, da bo prevladoval tisti, zaradi katerega je bila določba izglasovana, uzakonjena in zapisana. Koprski solarji so radi zahajali na delo v druge solarne, najverjetneje v Piran, kjer so videli večje možnosti zaslužka, večje osebne koristi. Zaradi tega je nastalo vprašanje delovne sile, ki se je lahko rešilo samo s prepovedjo odhajanja, tako rekoč bega iz koprskih solarn v piranske. Tu vidimo tudi, da je koprška občina strožja od izolanske, saj postavlja v obveznost dela tudi sankcije, t. j. grožnjo s kaznijo vsakomur, ki ne bi hotel delati v občinskih solarnah. Koliko je ta sankcija zalegla, ni mogoče z gotovostjo vedeti, vsekakor pa drži, da nekatere piranske solarske družine izhajajo prav iz Kopra in njihova naselitev v Piranu datira celo v XIV. in XV. stoletje. Zato lahko trdimo, da tudi sankcija, ki jo je predvidel koprski Veliki svet, ni pomenila mnogo. Prav zaradi tega gre koprška občina še dalje, s tem da od dela v solarnah ne izvzame niti beneških meščanov, vsekakor solarjev ki živijo v mestu Kopru. Vidimo torej, da je občina Koper pazila, da bo solni pridelek zadovoljiv. To pa je bilo tudi potrebno, saj je tako bila zagotovljena suhozemna trgovina z zaledjem in pomorska z Benetkami. Znano je namreč, da so slovenski kmetje veliko rajši trgovali z beneško Istro, kot pa s Trstom, saj je bila tu sol veliko boljša in cenejša. Po drugi strani je tudi znano, da so Benetke vsako leto odkupile velike količine istrske soli. Poleg tega se pa Koper zaveda, da ima najboljši položaj na poti kranjsko-istrske trgovine, ker je Kranj-

ski najbližji. S tem členom si torej koprski Veliki svet zagotavlja delovno silo za splošne mestne in občinske koristi.

V nadaljnjih členih statut ureja odnose med občino in gospodarji solarn, med temi in solarji ter med solarji samimi.

Petindvajseti člen se glasi: »*Ukazujemo, da noben solar ne sme pod nobenim pogojem hoditi ali se muditi po svojih ali tujih solnih poljih našega koprškega ozemlja od sončnega zahoda do sončnega vzhoda pod kaznijo sto soldov globe, ki jih je treba plačati občini in prijavitelju. Izjema je le za tiste, ki hočejo najti ali prijaviti povzročitelje škode na naših solnih delovnih poljih. Ti povzročitelji škode spadajo pod isto kazen kot tisti, ki poškodujejo ali uničujejo vinograde in jih prijavijo vinogradniški čuvaji. Izjema je tudi čas pridelovanja soli, ko morajo biti solarji obeh spolov na svojih in tujih delovnih poljih zaradi pridobivanja soli in drugih del. Tedaj bodi tudi občini in solarjem jasno, da hodijo po solnih poljih samo zaradi pridobivanja soli in drugih solarskih del.*«¹⁰ Ta člen je posebno važen za koprške fevdalne razmere. Stalni spori raznih patricijskih družin, a tudi spori med plemstvom in meščanstvom so mnogokrat privedli do tega, da so si skušali škodovati na pridelkih. Neštetokrat so si tu pa tam porezali trte in uničili oljčne nasade, za kar je Veliki svet določil globo 50 lir. Kaj je bilo lažjega kot škodovati sosedu na solnih poljih? Skriti tatinski kanali, ki so dovajali gosto slano vodo iz enega bazena v drugi ali iz bazena v odvodni kanal, so bili kaj pogosta reč. To je bilo lahko napraviti ponoči ali v zimskem času, ko ni imel nihče dela na solnih poljih. Zato je morala občina prepovedati nočno pohajanje po solarnah za ves zimski in pomladanski čas, ki je bil za tako, po zakonu kaznivo delo najbolj pripraven. Zato je za kršitelje zakona predvidela tudi tako visoko kazen. To pa ni bilo dovolj. Občina je morala postaviti tudi nočne čuvaje, ki so pazili, da ne bi prišlo do takih prekrškov. Kolikor pa je do prekrškov prišlo, so jih morali čuvaji prijaviti. Vinogradi, oljčni nasadi in solarne so morale imeti nočne čuvaje, kajti red v proizvodnji, medsebojni odnosi plemstva in tega z meščanstvom so to zahtevali. Treba pa je bilo napraviti izjemo za poletne mesece, ko so solarji dolžni pridobivati sol, kar sicer delajo podnevi ob sončni pripeki, a zato morajo ponoči polniti bazene prvega in drugega izparevanja in opravljati še mnogo drugih del, ki so potrebna, da bi dnevno pridobivanje nemoteno teklo. Toda vse kaže na to,

da ta odločba ni imela uspeha, ker jo je bilo treba dopolniti. To pa stori naslednji šestindvajseti člen statuta, ki določa, da se morajo na vsem ozemlju koprške občine razmejiti vse zemljiške parcele z globokimi jarki, da ne bi prišlo do preprirov med gospodarji. V istem členu je izrecno poudarjeno, da je treba tako razmejitev izvesti tudi v solarinah.¹¹ To so izvedli s tem, da so med posameznimi solnimi polji izkopal globoke mejne kanale, ki so služili obenem kot mejniki med solnimi polji in kot dovajalni kanali.

Pa tudi to ni moglo preprečiti škodljivega delovanja, kajti prejšnji člen ostaja v veljavi in nočni čuvaji imajo še vedno svojo stalno funkcijo. V nadaljevanju šestindvajsetega člena je še rečeno: »Vsak solar je dolžan iti v svoje ali solarjeve solarne v mesecu aprilu pod kaznijo 10 malih lir globe, ki jo je treba plačati občini.« Ta stavek nekoliko preseneča. April še ni mesec za pridobivanje soli, ker takrat voda ne more izparevati v taki meri, da bi sol lahko kristalizirala. Celo prva polovica maja ni ugodna za to delo. Zato je ukaz, da morajo biti solarji aprila na delu, namenjen verjetno pripravljalnemu delu. Predvsem so morali solarji paziti, da bodo pridelovali čisto sol brez primesi ilovice. Tako so določale skoraj vse solne pogodbe med Benetkami in istrskimi mesti. Zato je pa bilo potrebno pripraviti teren. Treba je bilo utrditi solno polje, stolči ilovico, ki je v zimskih mesecih razpokala, utrditi nasipe, pregledati in popraviti kanale, dovodne in odvodne cevi, popraviti orodje, odstraniti gnilobo iz tako imenovanih »cavedinov«, osnažiti bazene in tako dalje. Vse to je pa zahtevalo mnogo časa in truda. Upravičena je torej odredba, da se delo v solarinah začne v aprilu. Okoli dvajsetega maja je bilo na ta način že mogoče pridelati prvo sol in potem, če so vremenske razmere dovoljevale, nadaljevati s pridobivanjem čez celo poletje.

Za odnose med gospodarji solnih fondov in solarji je najvažnejši sedemindvajseti člen, ki se glasi: »Odrejamo, da ne sme noben solar pridobivati iz solnih bazenov, ki jih oskrbuje in obdeluje, nobene količine soli, če ni prej prijavil gospodarju ali gospodu solarn in mitničarju dneva, v katerem namerava pridelati omenjeno sol. Niti gospod niti gospodar solarn ne smeta pridobivati soli iz svojih solnih polj, če tega nista preje javila solarju in mitničarju. Kdor prekrši gornje določbe ali katero od njih, se kaznuje z globo 100 malih lir za vsak prekršek posebej. Od tega zneska dobi polovico občina, polovico prijavitelj, če se je po njem zvedela

resnica.«¹² Že v prvem odstavku tega člena srečamo gospodarja in gospoda solarn. Da ustreza pojem gospodar resnično privatno-pravnemu pojmu gospodarja, ni nobenega dvoma. Znane so nam družine, ki so v koprskih solarinah imele svoje privatne posesti, svoje lastne solne fonde. Naj omenimo samo družine Gravisi, Madonizza, Tacco, Vergerio ter samostane očetov kapucinov, Sv. Ane in Sv. Gregorja. Toliko o gospodarju ali padronu. Gospod ali dominus pa nima nič skupnega s privatno posestjo, temveč je uradnik, ki ga imenuje občina, da pazi in gleda na občinske solne fonde. Nekaj podobnega smo zasledili v Izoli. Toda medtem ko izolanska občina prodaja svoje solne fonde za določeno dobo privatnikom, je koprška občina na soli bolj zainteresirana in si pridržuje pravico do lastnega pridelka. Mora pa zato imeti delavce in imenovati uradnika, ki skrbi, da so njene solarne dobro oskrbovane in obdelane, da se pravočasno začne z delom in pridobivanjem pridelka. Poleg tega je »dominus« tudi kontrolni organ vseh občinskih solarn, saj noben solar ne sme začeti s pridobivanjem soli, ne da bi mu prej prijavil točen dan. To je občini Koper povečalo dohodke, saj je s ceneno delovno silo na svojih solnih fondih prišla do lastnega pridelka, s kontrolo privatnih fondov

Diploma zlate medalje na mednarodni razstavi v Trstu l. 1882

pa do pravilno odmerjenih dajatev. Soli pa ni bilo težko plasirati na tržiščih.

Drugo vprašanje je občinski mitničar. Tudi ta ne nadzoruje samo privatnih solarn, temveč tudi občinske. Brez njegove vednosti se pridobivanje soli sploh ne more začeti. Zapisati mora količino in kakovost pridelane in vskladiščene soli, mora nadzorovati pridobivanje, preprečevati tihotapstvo, zasledovati v vsem samo občinsko korist. Do neke mere je nadzornik občinskega gospoda soli, kajti občina misli, da je boljša dvojna kontrola kot nevarnost, da bi jo solar ali njen lastni uradnik varal pri pridelku ter tihotapil z občinskim pridelkom. Občina torej ne zaupa svojim uradnikom in zato uvaja sistem dvojne kontrole predvsem nad svojim pridelkom in svojo posestjo. Toda tudi dvojna kontrola občini, kot bomo videli, ni zadovala. Morala se je še bolj zaščititi.

Iz sedemindvajsetega člena koprskih statutov vidimo, da je bilo možno prodati sol pred njenim pridobivanjem. Statut pravi: »*Ravno tako kupec ali upnik, ki mora dobiti neko količino soli iz kateregakoli solnega fonda ali od katerega koli solarja, gospodarja ali mitničarja, ne sme pridobivati niti najmanjše količine soli, ne da bi prej tega prijavil solarju, gospodarju ali mitničarju.*«¹³ Trgovec je torej lahko kupil letni pridelek ali del pridelka spomladi ali celo pozimi. Kupil ga je lahko od gospodarja ali občine ali celo solarja. Toda tudi trgovec je moral solarju in mitničarju javiti datum pridobivanja. Zanimivo je tudi, da je moral gospodar ali gospod solnih fondov prijaviti datum pridobivanja ne samo mitničarju, temveč tudi svojemu solarju. Ravno tako tudi trgovec ali upnik. Imamo torej ne samo dvojno, temveč trojno kontrolo. Vsi faktorji v solarnah so neke vrste kontrolni organi, kajti občina ne zaupa niti gospodarjem niti mitničarju. Lahko se je tema dvema sporazumeti, toda ali se bosta mogla sporazumeti s solarjem, ki pri njuni koristi ni soudeležen? To je seveda nekoliko težje, čeprav ni izključeno, da se je tudi to dogajalo. Tak kontrolni sistem si je mogla izmisliti le občina, ki je imela in hotela obdržati velike koristi, kakršne ji je nudila solna trgovina. In čeprav ni nikjer rečeno, da je bila koprška občina deležna tudi privatne soli, kot na primer v Izoli in Piranu, nam vendar že sam ta komplicirani kontrolni sistem jasno kaže, da so morali solarji tudi v Kopru odrajtovati občini določen del pridelka. Kolikšen je bil delež, ki so ga koprski solarji odplačevali občini, nam ni znano. Verjetno gre tudi tu

za sedmino, ker bi si težko mislili, da je bil samo Koper pri tem izjema.

Najboljše, čeprav niti najmanj ne idealno je vprašanje solarn in solarjev rešil v svojih statutih Piran. To je tudi razumljivo, saj je imel, kot smo že poudarili, največje solarne na vzhodni obali Jadrana. Razen paške je bila piranska sol tudi najčistejša in najboljša. Pa tudi Pag nosi to prednost le nekaj časa. Dalje, poudarili smo, da živi Piran pretežno od soli in je bilo torej nujno, da si ta najvažnejši vir svojih dohodkov ne samo ohrani, temveč tudi poveča. Važno je poudariti, da so uredbe o solarjih in solarinah v piranskem statutu predvsem praktičnega značaja.

Devetnajsti člen devete knjige piranskih statutov se v prevodu glasi: »*Odrejamo, da morajo solarji od vse soli, ki jo bodo pridelali na ozemlju občine Piran, oddati občini ali mitničarjem, ki bodo odkupili občinsko mitnico, sedmi del vsakoletnega pridelka.*«
Kratko in jasno je tu povedano, kje naj iščemo glavni vir občinskih dohodkov. Da bi si pa zagotovili ta vir, morajo občinski svetniki dati tudi poročilo, da bodo občinske solarne stalno in redno delale. Zato se nadaljuje isti člen takole: »*Če bo kdo imel solarne v občini Piran in bodo pretekla tri leta, ne da bi jih oskrboval ali dal oskrbovati tako, da bodo v popolnem redu in zmožne pridelovati sol, naj bo po tem roku dovoljeno vsakemu meščanu mesta Pirana, da mu jih odzame, obdeluje sam in smatra za svojo last pod zgoraj navedenimi pogoji. Ta prilastitev naj se izvrši po volji gospoda župana in sodnikov. In če v času treh let nekateri solni fondi ne bodo obdelovani zaradi malomarnosti gospodarja, naj ima občinski mitničar pravico tega prijaviti in če se ne bo lotil dela v mesecu maju, mora oddati solarne v oskrbo in obdelavo drugemu solarju, ki jih bo oskrboval in obdeloval v svojo korist. To pa velja samo za tekoče leto. In če bo kateri piranski meščan hotel napraviti na ozemlju občine nove solne fonde, more dobiti v last potrebno zemljišče samo po volji in oblasti gospoda župana in sodnikov. V nobenem drugem primeru ni dovoljena prilastitev takega občinskega zemljišča pod kaznijo 100 soldov globe in izgube delavcev. In če bi tako pridobljeni solni fondi ne bili tako oskrbovani, da bi bili zmožni pridelovati sol najmanj tri leta zaporedoma, tedaj naj bo dovoljeno vsakemu piranskemu meščanu, da si vzame in obdeluje vse take solne fonde in da si jih z dovoljenjem gospoda župana tudi prilasti.*«¹⁴ Piranskemu Velikemu svetu je v prvi vrsti važen občinski dohodek od soli.

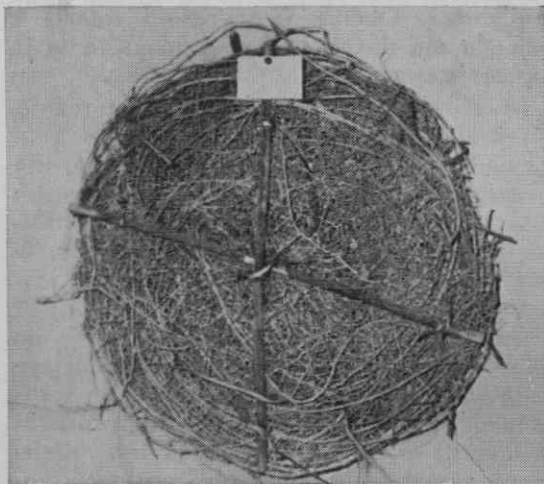
Občinska sedmina je poudarjena na prvem mestu. Šele potem skrbi tudi za to, da bodo vsi solni fondi redno oskrbovani in obdelani. Seveda enega brez drugega ni, zato so tudi sankcije toliko težje. Vsak meščan katerega koli stanu ima pravico odvzeti in prilastiti si solne fonde, ki tri leta niso bili oskrbovani in obdelani.

To je zelo važna določba, kajti na ta način je Veliki svet občine Piran dosegel, da so bile vse solarne stalno oskrbovane in obdelovane. Seveda je morala občina vedeti, kdo ima solna polja v rokah, in zato je bilo za vsako prilastitev potrebno dovoljenje župana in sodnikov. (Tudi to je važno, da župan v lastninskih zadevah ni smel nastopati in odločati brez sodnikov. Prav v tem kaže Veliki svet občine Piran delno neodvisnost, ker ne dovoli centralni oblasti, da bi se neomejeno vmešavala v notranje zadeve občine. Sodniki so važen faktor lokalne oblasti in če že ne morejo odločati neodvisno od župana, mu vsaj toliko omejujejo oblast, da ne more odločati brez njih.) Nadaljevanje devetnajstega člena se tiče tistih, ki bi v roku treh let epno poletje zanemarili delo na solnih poljih. Tudi v tem primeru zgubijo pravico do solarn, to pa samo za tekoče leto. Mitničar ima pravico tako izpraznjeni solni fond oddati drugemu solarju, ki za tekoče leto dela popolnoma v svojo korist. Medtem ko smo torej v Kopru videli, da v solarnah primanjkuje delovne sile, ugotavljamo za Piran popolnoma nasproten pojav. Delovne sile je tu v izobilju. Občina Koper ravna s solarji zelo strogo, Piran pa gleda, da jim preskrbi solne fonde za oskrbo in obdelovanje celo na račun samih gospodarjev, ki so po statutu dolžni čim bolj in stalno skrbeti za pridelovanje soli. Da je to res, dokazuje tudi naslednji odstavek istega člena, ki dovoljuje gradnjo novih solnih fondov na občinskem ozemlju. Seveda mora gradnjo odobriti župan s sodniki. Če se sedaj spomnimo, da so Benetke z raznimi dekreti omejevale solno proizvodnjo, bomo videli, da je bila dovoljena količina dokaj visoka in jo je bilo v normalnih vremenskih razmerah kaj težko doseči kljub temu, da imamo od časa do časa poročila, da so v skladiščih obležale velike količine neprodane soli.¹⁵ Da pa je bil ta člen stalno v veljavi in da so se temu primerno piranske solarne širile skozi vsa stoletja srednjega veka in moderne dobe, je že Nicolich v svoji knjigi jasno dokazal.¹⁶ Še več, Pirančani so ta člen tako izrabili, da so morale Benetke nekajkrat zagroziti z rušenjem novih solarn, ker je postalo že nevarno, da bo nastala kriza zaradi hiperproduk-

cije. Tudi novi solni fondi so podvrženi istemu zakonu. Lastniki jih morajo redno obdelovati in oskrbovati. Zanimivo pa je, da morajo biti vse nove solarne tako oskrbovane, da bodo mogle pridelovati sol tri leta zaporedoma. Pri starih fondih tega ni in zato moramo pomisliti, da se je v novo pridobljenih in grajenih solarnah nekoliko izboljšala tehnika gradnje in dela.

Kot koprška tako tudi piranska občina skrbi za to, da bodo v delovni sezoni solarne redno delovale. Zato pravi dvajseti člen iste knjige: »Dodajamo, da je vsak solar, ki bo imel svoje ali obdeloval gospodarjeve solarne na deleže, dolžan stanovati v njih in jih obdelovati vsak dan od 15. maja do konca meseca septembra pod kaznijo 20 soldov globe, ki naj jo plača občini. Istočasno je dolžan oskrbovati vse bazene, polbazene in četrtinske bazene pod kaznijo, če treba, da vrne gospodarju ves denar, ki ga je od njega prejel kot predujem.«¹⁷ V Kopru smo videli, da so solarji začeli z delom meseca aprila. Ugotovili smo, da so začeli tako zgodaj zaradi pripravljanih del. V Piranu se pripravljala dela izvajajo že pozimi, tako da solarjem ni treba na delo pred začetkom delovne sezone. Vsak solar je dolžan imeti svoje solno polje v redu, tako da ob naselitvi v solarni lahko začne takoj s proizvodnjo. Ta tradicija se je v piranskih solarnah ohranila do danes.

Dvajseti člen pa je važen tudi zato, ker nam daje prvo sliko o tem, kakšno je bilo solno polje. Res je, da vsebuje samo tri od štirih potrebnih elementov, vendar slika je tu. Bazeni, polbazeni in četrtinski bazeni niso nič drugega kot bazeni za prvo, drugo

Solinarski svitek —
priprava za enakomerno razpršenje težke vode

in tretje izparevanje. Vidimo tudi, da bazen za drugo izparevanje ustreza polovici prvega bazena, bazen za tretje izparevanje polovici drugega. Manjka še samo bazen za kristalizacijo ali pridobivanje, ki ga pa statuti posebej ne omenjajo. Solno polje je bilo torej razdeljeno na štiri osnovne elemente, ki so bili med seboj povezani z lesenimi cevmi ali kanali, po katerih se je dovajala slana voda iz enega v drugi bazen. V te štiri elemente so navadno vključili še peti element, tako imenovani rezervoar, v katerem so hranili slano vodo ob slabem vremenu. Mimo teh elementov moramo omeniti še glavni dovodni kanal, iz katerega so črpali morskovo vodo, da so napolnili bazen prvega izparevanja. Slika solnega polja je bila na ta način skoraj enaka današnjemu solnemu polju, ki se je v teku stoletij kaj malo spremenilo. Le solarne v Leri so doživele občutne spremembe, to pa šele v XX. stoletju. Enaindvajseti člen se v prevodu glasi: »Pravično hočemo, da naj smatra vsak gospodar, ki bi kateremu od svojih solarjev posodil vsoto denarja, da je vsa sol, ki jo bo solar pridelal v določenem delu solarn, namenjena za jamstvo za posojeno vsoto. Ta dolg naj se poravnava s soljo, ki naj ji gospodar daje prednost pred denarjem.«¹⁸ Tu skušajo člani Velikega sveta urediti odnose med gospodarjem in solarjem. Delo v solarnah je sezonsko, predvsem produktivni del. Traja le štiri mesece in pol. Solarjevo življenje pa je odvisno od pridelka, ker mu le ta more zagotoviti obstoj za celo leto. V dobri letini to ni bilo težko, saj je pridelek zadovoljeval potrebe. V slabih letih pa se je moral solar zateči h gospodarju po posojilo. Ta pa se je s statutom zaščitil tako, da si je zagotovil solarjev del pridelka kot jamstvo za posojeni denar. Občina sicer zaščiti solarja s tem, da mu dovoli plačati v blagu, a to je kaj majhna zaščita.

In sedaj še prepoved proste trgovine. Dvaindvajseti člen pravi: »Odrejamo tudi, da ne smejo solarji ali solarke pod nobenim pogojem prodajati ali darovati sol iz naših solarn brez dovoljenja gospodarja ali mitničarja, pod kaznijo štirih malih lir globe, ki naj se razdeli na polovico med občino in prijavitelja, če se je po njem zvedela resnica.«¹⁹ Kaže, da so solarji prodajali sol na svojo roko brez gospodarjeve ali mitničarjeve vednosti. Tovorniki, ali — kakor so jih v Piranu imenovali, — Mussiolati ali Cranzi, ki so tvorili sol iz Pirana v notranjost dežele, so po vsej verjetnosti marsikaterikrat tihotapili sol, ki na mitnici sploh ni bila zapisana, kajti v krajih, kot so Sečovlje ali

Strunjan, je to bilo mogoče že zaradi tega, ker mitnica in gospodarji niso mogli paziti na vse izhode iz doline. Prav zaradi te tihotapske trgovine je bilo potrebno uvesti v statute prepovedi trgovanja brez vednosti gospodarja ali mitničarja. Taka trgovina je namreč delala občini dvojno škodo: prvič je zmanjšala občinsko sedmino, drugič je gospodarja prikrajšala za del pridelka, solar pa je znal vedno priti do svoje petine. Prav zaradi tega pa lahko tudi trdimo, da je bila trgovina med Piranom in notranjostjo mnogo bolj živahna kot je razvidno iz pisanih virov. Poudarjam, da je to živahnost povzročalo predvsem kopno tihotapstvo, ki ga Veliki svet piranski hoče zatreti s prepovedjo proste trgovine. Ker se je taka trgovina izogibala tudi vseh dajatev in zapiskov, je bilo to še bolj potrebno. Da je to res, nam pričajo ne samo statuti, temveč tudi vsa poročila koprskih županov beneškemu dožu ter ohranjena pisma istrskim županom, v katerih naročajo Benetke, naj strogo pazijo, da bodo čimbolj omejili tihotapstvo.²⁰

Toliko o knjigi statotov.

Liber novarum legum, ordinum, correctio-nium etc. ali na kratko Liber correctionum prinaša še eno uredbo, ki se v prevodu glasi: »Ker hočejo piranski sodniki in kolegij solnih prokuratorjev zagotoviti solarnam korist, sklene Veliki svet občine Piran, da ne sme nihče ob nobeni priliki odpirati kanale piranskih solarn pod kaznijo 10 lir globe za vsako osebo, ki bi prekršila ta sklep in za vsak prekršek posebej. Izkupiček od teh kazni naj se deli na polovico med občino in prijaviteljem, ki bo predložil resnično obtožbo. In kdor prekrši to uredbo, mora gospodarjem povrniti vso škodo in to tolikokrat, kolikor bo prekrškov. Da bi ljudje spoznali in upoštevali ta sklep, naj se razglasi na javnih mestih in opiše v knjigo popravkov.«²¹

Tu smo pred uredbo, ki je podobna petindvajsetemu členu prve knjige koprskih statotov, le da je bolj določena. Tudi tu vidimo, da so si sosedje škodovali s tem, da so odpirali kanale, zato da bi gosta voda odtekala. Medtem ko je bilo to stanje v Kopru zelo akutno in je bila določena kazen 50 lir za vsak prekršek, kaže, da so bili taki pojavi v Piranu bolj sporadični in so se pojavili dokaj kasneje, ker bi drugače Veliki svet vnesel uredbo v knjigo statotov ne pa v knjigo popravkov, ki so jo začeli voditi veliko časa potem, ko so bili statuti že izgotovljeni, morda celo po letu 1585. Kot v Kopru je tudi tu predvideno, da povzročitelj

povrne gospodarju škodo za vsak prekršek posebej. Sklep Velikega sveta so morali razglasiti na javnih mestih. (To se je navadno zgodilo tako, da je šel mestni glasnik s trobento po mestu in na določenih mestih sklical ljudi in glasno prebral sklep ali sklepe, če jih je bilo več. Ta običaj se je ohranil v Piranu do leta 1954, ko je zadnji občinski glasnik odpotoval v Italijo. Res je sicer, da so v XIX. stoletju zamenjali trobento s tamburico, vendar je treba poudariti, da se je kontinuiteta običaja kljub temu ohranila.) Delo v solarnah so Pirančani začeli z velikimi slavnostmi. Mestni trobentač je sklical solarje, da so se zbrali v pristanišču in se po obrednih molitvah vkrcali na slavnostno okrašene ladje, s katerimi so odjadrali na delo, od koder so se vračali šele oktobra meseca. Zaključek dela so praznovali zelo svečano, vendar je bil tak praznik odvisen od pridelka. O tem v statutih ni govora. Statuti nam tudi ne povedo, kakšne dolžnosti je imel mitničar, koliko je imel pomočnikov, kje so delali. Tuji o solnih skladiščih ni govora. Vendar so to pomanjkljivosti, ki nas toliko ne motijo. Moti nas pa, da ni govora o gospodarsko-politični organizaciji solne uprave, ki je bila v Piranu zelo važen organ. V mislih imam Svet dvajsetih modrih, ki sestavlja solni urad, blagajnika, poslance itd. Vsi ti so imeli važno vlogo pri prodaji soli in pri zagotovitvi denarnih sredstev gospodarjem in solarjem. V statutih mesta Pirana ni govora o gospodu solarn. To pa zaradi tega, ker občina ni vzdrževala lastnih solnih fondov, temveč je vse prepustila privatnikom. Občina je sicer imela v posesti močvirnate predele v vseh treh dolinah. Vsa ta močvirja so se dala spreminjati v solarne. To pa občine ni motilo, da ne bi vseh teh močvirnatih predelov prodajala privatnikom ali celo dovoljevala, da so se jih brezplačno prilastili, spreminjali v solne fonde in izkoriščali. Seveda je imela pri tem svoje koristi, ker je vsak solni fond povečal njene letne dohodke. Čim bolj so se povečale solarne, tem večji so bili dohodki in tem lažje je bilo doseči povečanje dovoljene količine pridelka.

Vidimo, da so uredbe istrskih statutih o solarjih in solarnah dokaj različne. Čim manjši je interes, tem milejše so uredbe. Ko se pa poveča interes, se poveča tudi strogost. Najstrožji so v Koprju, najmilejši v Izoli. V Piranu so Svetniki praktični in natančni. Tudi delo samo je različno. V Koprju morajo biti solarji na svojem mestu že meseca aprila zaradi pripravljanih del. Piranski solarji okrbujejo svoja solna polja tudi pozimi tako, da so vedno pripravljena za

proizvodnjo, zato gredo na delo šele 15. maja in verjetno že okrog 20. pridobijo prvi pridelek. O Izoli v tem pogledu nimamo poročil. Izolanske solarne so bile tako blizu mesta, da verjetno solarjem ni bilo treba zapustiti svojih domov, ker so jim bila delovna polja dosegljiva v nekaj minutah.

Sliko solnega polja dajejo samo piranski statuti, pa še ti nepopolno. Procesa proizvodnje pa ne zasledimo nikjer. Zaščita lastne proizvodnje je v Koprju dana z obveznostjo dela v solarnah, od katerega noben solar, niti Benečan ne sme biti izvzet. V isti namen je izdana tudi odločba o prepovedi bega. To kaže na pomanjkanje delovne sile. V Piranu, kjer je delovne sile več, se mora občina zaščititi najprej proti malomarnosti gospodarjev solarn. V Izoli, ki ni bila mnogo zainteresirana na solni proizvodnji, je zaščita zelo šibka in izražena samo v tem, da bo vsak solar za svoje delo in nedelo odgovarjal občini. Vse tri občine si zagotovijo sedmino pridelka; Piran in Izola to dejstvo poudarjata, Koper ga ne omenja, a mislim, da ni bil izjema. Sedmina predstavlja reden občinski davek, ki ga plačujejo gospodarji solnih polj. Kakšen je bil delež solarjev, ni govora v statutih. Vemo, da so Pirančani imeli petino pridelka. Gospodarjem je tako ostalo nekaj manj kot dve tretjini. S tem so smeli razpolagati po svoji volji, toda le v okviru solnih pogodb in predpisov beneške vlade. Vse ostalo se je smatralo za tihotapstvo. Kako je bilo v Izoli in Koprju, ni znano.

Beneška vlada je sicer dokaj pozno izprevidela, da so istrski statuti nepopolni in jih je, — vsaj kar se tiče solarn, — začela izpopolnjevati takoj po zadnji redakciji piranskih statutih. Že 20. decembra 1586 imamo prvo uredbo, ki jo je izdal Svet naprošenih

Herman Pečarič: Motiv iz solarn
(olje, 1955)

v Benetkah. Tej uredbi sledijo dukali, ki so jih izdali doži Pasquale Cicogna, Giovanni Cornelio, Francesco Ericcio, Francesco Molino in Luigi Contarini. Koprski župan Lorenzo Paruta, ki je zbral in izdal beneške zakone za Istro, pa ni zbral vsega tovrstnega gradiva, temveč le tisto, kar se mu je zdelo najvažnejše, tako da si tudi s tem ne bomo ustvarili popolne slike. Kot omenjeno, pri naša Parutova knjiga le sedem zakonov in dukafov, ki si jih bomo na kratko ogledali.²² Dne 20. decembra 1586 ugotavlja Svet naprošenih v Benetkah, da mnoga tihotapstva, ki se stalno ponavljajo med nekaterimi prebivalci »naše provincije Istre, povzročajo veliko škodo našemu gospodstvu, ker poleg soli, ki gre v stalno domovino Furlanov, v pokrajino Treviza in v same Benetke z veliko javne škodo, gre sol tudi v Trst, Sv. Ivan pri Devinu in v druge bližnje kraje, kamor jo tovorijo podložniki nadvojvode.²³ To, ugotavljajo dalje, povzroča popolno uničenje istrske province, predvsem mesta Kopra. Zaradi tega Kranjcem in drugim trgovcem, ki tovorijo v Koper in druge istrske kraje razno trgovsko blago, posebno pšenico in druge žitarice, da bi z izkupičkom kupovali sol, prepovedo popolnoma vso trgovino in sicer tudi zaradi tega, ker navadno obidejo mitnico in ne plačujejo novega davka 10 soldov za tovor, s čimer povzročajo Istri veliko finančno škodo. Zaradi tega sklene Svet naprošenih, da dá sedanjemu županu v Kopru in vsem njegovim naslednikom oblast, da poleg drugih tožb, ki jih rešuje ex officio, postopa tudi proti tistim posameznikom, ki se ukvarjajo s tihotapstvom soli. Ta oblast velja za vso provinco. Tihotapce naj kaznuje po zakonih in sklepih, ki o tem predmetu obstajajo in še posebno po zakonu iz leta 1502, ki ga ima solni urad v Benetkah. Da bi zatrl tihotapstvo, ima koprski župan pravico poslužiti se vseh mogočih sredstev; sme celo obljubiti nedotakljivost soudeležencem pri tihotapljenju soli, samo da bi spravil pred sodišče vse glavne krivce. Prijavitelji bodo dobili za nagrado 200 malih lir. Dalje naroča Svet naprošenih, naj župan pošlje v Benetke poročilo o vseh obsodbah, ki jih bo izrekel proti tihotapcem soli.²⁴

To je eden tistih zakonov, ki nam nazorno kažejo, kako razširjeno je bilo tihotapstvo. Prebivalci istrskih mest niso tihotapili svoje soli v avstrijsko zaledje samo po kopni poti, temveč tudi po morju v Trst, Sv. Ivan pri Devinu in od tod v severno Furlanijo. Toda niti s tem se niso zadovoljili. Tihotapili so celo v Benetke, to je v središče države. Znali so se izogniti vsem oviram, ki jim jih je na

pot postavljala državna oblast. Ni čudno potem, da išče senat predvsem glavne krivce in obljublja nagrade celo soudeležencem pri tihotapljenju, da bi jim prišel na sled. Borbo proti istrskim tihotapcem centralizirajo Benetke v osebi koprskega župana, ki je v tej dobi vrhovni predstavnik državne oblasti v vsej beneški Istri.²⁵

Iz dukala, ki ga je poslal dož Pasquale Cicogna 21. decembra 1587 piranskemu županu Federicu Morosiniju, izvemo, da je koprski župan zahteval 29. septembra 1586, naj pošljejo v Koper Marquarda Apollonija in tovariše z barko orožja in drugih predmetov, ki so bili na njej. Izvemo tudi, da se je bivši piranski župan G. Paolo Giustiniani (?)²⁶ temu ukazu uprl. Zato opominja dož Morosinija, naj se ravna po zakonu od 20. decembra 1586, po katerem je za vse, kar se tiče soli, pristojen koprski župan. Sledi ukaz, naj pošlje vse prizadete v Koper, da bo mogel tamošnji župan čimprej začeti pravdo proti njim. Končno še opomin, naj se nadalje pošilja vse take in podobne zadeve v Koper, da bo vlada čimprej zvedela o procesih proti solnim tihotapcem.²⁷ Ta dokument nam pove dve stvari. Prvič: Potrjena je domneva senata, da tihotapijo sol tudi z ladjami, in drugič: Tihotapstva se ne udeležujejo samo solarji, ampak tudi mestni patriciat. Družina Apollonio, ki je v tem dokumentu omenjena, spada med najstarejše in najodličnejše družine v Piranu tako po bogastvu kot po plemenitosti.

Naslednji je dukal, ki ga je poslal dož Giovanni Cornelio koprskemu županu Luigiju Barbaru. Datiran je v Benetkah 29. januarja 1627. Za zgodovino pomorskega tihotapstva soli na severnem Jadranu je to eden najzanimivejših dokumentov. Dož namreč pove, da je od 28. decembra 1626 do 20. januarja 1627 prejel od koprskega župana štiri pisma s sporočili, da so oborožene ladje razbile in zaplenile flotiljo tihotapcev, ki so kradli sol v Sečovljah. Dož obenem poudarja zasluge, ki sta jih pri tem imela beneški solni uradnik in piranski župan, ki sta med drugim zahtevala proces proti omenjenim tihotapcem. Sledi doževo naročilo, da se čimprej začne s procesom, ker je to volja Senata, in da je treba še vedno iskati in kaznovati vse tihotapce soli tako v Kopru kot v Piranu in vsej Istri. Krivci naj se kaznujejo po teži zločina, vsem pa naj se pusti možnost do pritožbe, ki naj jo naslovijo na Solni urad v Benetkah, dokler Senat ne odloči drugače.²⁸

Dukal iz leta 1627 omenja torej, da so imeli piranski tihotapci soli celo ladjevje, s ka-

terim so prevažali sol na zahodno in severno jadransko obalo. Če sedaj povežemo omenjeni dukal s prejšnjim, bomo ugotovili, da so morale biti vpletene v pomorsko tihotapstvo v glavnem najbogatejše družine Pirana, ker revni sloj solarjev ni imel toliko sredstev, da bi si zgradil ladjevje, ki naj bi prevažalo sol preko Jadrana. Tako ladjevje je moralo biti vsaj nekoliko oboroženo, kar je predstavljalo še večji strošek. Toda ta akcija proti tihotapcem je bila kaj jalov uspeh, kljub temu da dož dobesedno zatrjuje, da so vladine ladje razbile in zaplenile tihotapsko flotiljo. Poročila o tihotapstvu se množijo. Kaže, da senat nima zaupanja niti v svoje župane v Piranu, za katere misli, da podle-gajo vplivu občinskega Velikega sveta. Zato se čedalje bolj poudarja vloga koprskega župana, ki naj ima vso kontrolo v solni trgovini istrske province. O tem bi bil lahko Paruta zbral v koprskem arhivu več dokumentov, vendar tega ni storil.

Devet let občutne praznine sledi dukalu iz leta 1627. Vendar iz tiskanega pisma Sveta naprošenih z dne 25. julija 1636 izvemo, da je bil v tej dobi napisan in odposlan vsaj en dokument, ki je dajal koprskemu županu več pomena. Ta je bil izdan 20. oktobra 1634. Pismo se v prevodu glasi: »Pri ureditvi koprške občine je bil namen tega sveta vrniti županu stare časti in ga potrditi v važnih funkcijah v vprašanih soli, kot je bilo rečeno v našem sklepu 20. oktobra 1634. In ker je bil izvoljen (sedanji župan) po poteku rednega roka, mu je potrebno sporočiti našo voljo. Zato sklenemo: 1. da so izvoljeni koprski župan in kapitan ter vsi njegovi nasledniki pooblašteni kontrolirati vso solno trgovino istrske province, kot so to delali njihovi predniki, ki smo jih tja pošiljali, in v zadnjem času kapitan v Rašporu, ki se bo odslej, osvobojen tega dela, lažje posvetil svojim dolžnostim; in 2. da naj mu bodo dodeljene oborožene ladje, ki so določene za stražo solarn, da jih bo lahko uporabljal, jim ukazoval in, če treba, da bi z njimi odšel na mesto, kamor bi ga klicala javna dolžnost.«²⁹

Vse kaže, da se Benetke niso mogle rešiti solnih tihotapcev, kljub strogosti zakonov in statutov. To nam potrjuje tudi dukal 25. novembra 1644, ki se glasi: »Francesco Ericcio, po milosti božji beneški dož itd. Luigiju Sagredu, po njegovem ukazu županu in kapitanu Kopra. Vaše pismo z dne 17. novembra naš je seznanilo z učinkom točno in vestno izvršenih ukazov. S Senatom vred hočemo, da obe ladji, natovorjeni s soljo, ki ste ju ustavili v Miljah, daste razbiti in potopiti v morje daleč od pristanišč in da se držite tu-

di zakona o oboroženih ladjah.«³⁰ Obe ladji sta bili verjetno namenjeni v Trst ali Devin ali kam drugam na nadvojvodovo ozemlje.

Oglejmo si še dva tiskana dukala, ki sta v neposredni zvezi s Piranom. Prvi je z dne 8. decembra 1646.

»Francesco Molino, po milosti božji dož itd. Marku Antoniju Grimani po njegovem ukazu županu in kapitanu v Kopru: Da bi se vašemu uradu ohranile vse pravice in dolžnosti v zvezi s soljo, kot smo že sklenili s senatom v raznih dekretih, sklenemo pisati županu v Piran in mu poslati prepis omenjenih dekretov. Zato boste še naprej tudi v tej zadevi delili pravico v običajno natančnostjo v korist Province.«³¹

Dругega je izdal dož Luigi Contarini 7. januarja 1676. »Senat je razpravljal o vašem poročilu glede ladje, ki jo je ustavil v piranskih vodah galjun pod komando Pastrovicha, ki je vam podložen, in o dveh pismih piranskega župana Balbija. Zato smo s senatom sklenili, da vas pooblastimo za to, da začnete o tej zadevi proces in da bi po oblasti, ki vam je dana v zadevi soli, prišli do razsodbe, ki se vam bo zdela pravična. In če bi slučajno spoznali, da je zadeva tihotapska, hočemo, da ima piranski župan vse pravice, ki mu pripadajo po zakonih, ker je bila ladja ustavljena znotraj njegove jurisdikcije.«³²

Piran s pristaniščem v XVI. stoletju. Bakrorez po sliki Domenica Tintoretta

Med obema dokumentoma je poteklo razdobje tridesetih let. Vendar je dovolj jasno razvidno, da sta si v zadevi soli piranska občina in koprski župan precej navzkriž. Predvsem je treba omeniti, da je moral dož opominjati župana v Piranu, da je podložen koprskemu, kar je predstavljalo za Pirančane, ki so državni blagajni največ prispevali, občuten udarec. Zato je prav verjetno, da je Veliki svet piranske občine vplival na župana, da se je postavil za mestne pravice. Po drugi strani je župan tako bogate občine, kot je bila piranska, težko prenašal vsiljeno podložnost koprskemu županu, torej županu občine, ki je bila v državnih dajatvah dokaj šibkejša kot piranska. To nam tudi potrjuje veliko gospodarsko propadanje Kopra v XVI. in XVII. stoletju. Benetke ga morajo tako rekoč umetno vzdrževati na račun drugih mest. Prav zaradi gospodarskega propadanja doživlja Koper v tej dobi umetno politično povzdigo. To pa Pirančanom ne gre v račun, saj se od konca XVI. stoletja politični nadvladi Kopra upirajo, za kar jih mora dož večkrat pokarati. Posebno leta 1625 so nasprotja med Koprom in Piranom precejšnja.³³ In prav zaradi tega se piransko tihotapstvo s soljo povečuje. Politični nadvladi Kopra je treba zoperstaviti gospodarsko nadvlado Pirana, ki začenja v tej dobi dobivati tisto lice, ki ga ima delno še danes. Rekli smo že, da so bile pri tihotapstvu udeležene najboljše družine. Med temi imenujejo zakoni družino Apollonio. Težko je verjeti, da bi tihotapstvo po morju prakticirali solarji, ker je bilo treba za gradnjo ladij velikih denarnih sredstev. Toda piransko tihotapstvo pozna tudi kopno pot in videli smo, da je bil Veliki svet prisiljen prepovedati prodajo soli brez vednosti gospodarja in mitničarja. Prepovedi pa ne bi bilo, če ne bi bilo dejanj. Zato upravičeno ugotavljamo, da so se kopnega tihotapstva posluževali tudi solarji. Mišljenja pa sem, da je bilo tihotapstvo na kopnem manjšega pomena, ker zakoni dajo večji poudarek borbi proti morskim tihotapcem, proti tistim, ki prevažajo sol v Trst, Devin in v Benetke. Za borbo proti tem je imel koprski župan na razpolago vojne ladje, ki so križarile od Pirana do Milj in ustavljale ter pregledovale trgovske in manjše ladje. Vse tiste, ki so bile natorvorene s soljo, so bile ustavljene, da bi se ugotovilo, ali je sol tihotapljena. Poleg tega je treba pripomniti, da Benetke niso vedno nenaklonjene trgovini po kopnem. Če ob eni priliki prepovedo vso trgovino z nadvojvodovim ozemljem, kot smo ugotovili za leto 1586, ob drugi priliki tako trgovino favori-

zirajo, kot se je zgodilo leta 1620. Vedeti pa moramo, da so dovoljevale trgovino ne pa tihotapstvo. Treba je torej bilo prijaviti trgovski tovor mitničarju, plačati vse zakonske pristojbine, dobiti o tem potrdilo. Šele po teh formalnostih je bilo možno govoriti o trgovini. Kdor se pa tem obveznim formalnostim odtegne na ta ali oni način, ni trgovec temveč tihotapec.

To je vse, kar nam morejo povedati tiskani statuti istrskih mest Kopra, Izole in Pirana ter Parutova knjiga zakonov za Istro o soli, solarjih, solarnah in tihotapcih. Mnogo je še neobjavljenih dukatov in zakonov, ki obravnavajo to snov. Težava je v tem, da nam trenutno niso dostopni ali zaradi neurenosti arhivov (Piran), ali zaradi tega, ker so bili arhivi v času zadnje vojne odpeljani v Italijo (Koper). Vendar lahko rečemo, da se statuti ukvarjajo z delom, organizacijo in gradnjo solarn in da se le bežno dotikajo tihotapstva. Zakoni in dukali pa se ukvarjajo skoraj izključno z borbo proti tihotapstvu. Statuti imenujejo le na kratko kopne, zakoni pa poudarjajo skoraj samo morske tihotapce soli, ki, kakor kaže, so Benetkam najbolj nevarni, ker jim prevzemajo neposredno zaledje. Za to zaledje, predvsem furlansko, pa se morajo Benetke v dobi, ko je njihov gospodarski propad že občuten, ostro potegovati. In zaradi tega so nastopili gornji zakoni in dukali.

OPOMBE

1. Volumen statutorum civitatis Pirani. Venezia 1606. —
2. Statuta Justinopolis metropolis Istriae. Venetiis 1668. —
3. L. Morteani: Isola e i suoi statuti. Gl. Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria. Vol. IV. in V. 1888—1889. — 4. Atti e memorie della società istriana di archeologia e storia patria. Vol. IV. 1888. Str. 351. — 5. Leggi statutarie per il buon governo dell'Istria. Raccolte e stampate... sotto Lorenzo Paruta. Venezia (b. 1.). (Verjetno je bila knjiga tiskana okrog leta 1757, kakor kaže zadnja v njej izdana odločba.) — 6. Liber novarum legum, ordinum, correctionum, declarationum, additionum et absolutio-num Statutorum communis terrae Pirani. Venezia 1606. — 7. Atti e memorie. Vol. V. str. 187. — 8. Atti e memorie. Vol. V. str. 188. — 9. Statuta justinopolis... Venetiis 1668. str. 9. — 10. Istotam, str. 10. — 11. Istotam, str. 11. — 12. Istotam, str. 41. — 13. Istotam. — 14. Volumen statutorum civitatis Pirani. Venezia 1606. Liber nonus, str. 129. — 15. Nicolich: Cenni storico statistici sulle saline di Pirano. Trieste 1882. Str. 41. — 16. Nicolich: Istotam. Str. 45—48. — 17. Volumen statutorum civitatis Pirani. Venezia 1606. Liber nonus str. 129. — 18. Istotam str. 150. — 19. Istotam. — 20. Atti e memorie. Poročila Senato secreti. — 21. Liber novarum legum, ordinum, correctionum, declarationum, additionum et absolutio-num Communis Pirani, Venetiis 1606. Str. 18. — 22. Leggi statutarie per il buon governo dell'Istria. Raccolte e stampate sotto... L. Paruta. Venezia (b. 1.) str. 177—184. — 23. Istotam. Str. 177—178. — 24. Istotam. Str. 6—38. — 25. Istotam. Str. 179—180. — 26. V seznamu piranskih županov, ki ga je izdelal L. Morteani, manjka župan za leto 1587. Naslednji je Federico Morosini, ki je županoval leta 1588 in 1589. Prejšnji je pa Paolo Giustiniani, ki je vladal leta 1586. Verjetno pa je, da je bila njegova mandatna doba podaljšana tudi za naslednje leto, kar se je večkrat zgodilo ne samo v Piranu temveč tudi v drugih mestih. Včasih se je tudi zgodilo, da je bil novi župan izvoljen po zakonitem terminu, tako da srečamo v enem letu dva župana. — 27. Leggi statutarie per il buon governo dell'Istria. Venezia (b. 1.) str. 180—181. — 28. Istotam, str. 181—182. — 29. Istotam, str. 182—183. — 30. Istotam, str. 183—184. — 31. Istotam, str. 184. — 32. Istotam. — 33. Istotam, str. 21—22.